

УДК 321.02"196"(477.83/.86)Остапчук
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.6/27.204625>

Олександр МАЛЕЦЬ,
orcid.org/0000-0001-7927-4335
доктор історичних наук, доцент,
завідувач кафедри суспільних дисциплін та фізичної культури
Мукачівського державного університету
(Мукачево, Закарпатська область, Україна) malecoleksandr@ukr.net

Наталія МАЛЕЦЬ,
orcid.org/0000-0002-1352-305X,
кандидат історичних наук,
доцент кафедри громадського здоров'я і гуманітарних дисциплін
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
(Ужгород, Україна) malecoleksandr@ukr.net

ЯЦКО ОСТАПЧУК ЯК ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНИЙ ДІЯЧ СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ КІНЦЯ ХХ СТ.

У статті досліджено громадсько-політичну діяльність Я. Остапчука в контексті політичних процесів у Східній Галичині наприкінці ХІХ ст. Його активна громадсько-політична діяльність припала на час зародження українського національного руху в Галичині наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст.

Я. Остапчук залишив після себе колосальний за важливістю спадок як громадсько-політичний діяч, що мав неабиякий вплив на процес формування світоглядних орієнтацій українців Галичини і Закарпаття. Завдяки невтомній праці та невсипущій енергії він став одним із визначних діячів українського національного руху, провідним практиком боротьби за національні та соціально-економічні права українців, державність і соборність України. Мета і зміст життя цього громадсько-політичного діяча полягали у служінні пробудженню національної свідомості краю. Високі вимоги до себе великою мірою пробуджували і честолюбні наміри. У своїй діяльності він розв'язував такі важливі національні проблеми, як формування національної самосвідомості, захист національних інтересів, створення конституцій громадянського суспільства, які сьогодні, після п'ятнадцяти років незалежності, залишаються надзвичайно актуальними.

Наукова новизна полягає у тому, що вперше в українській історіографії досліджено громадсько-політичну діяльність відомого політика, просвітянина Я. Остапчука на тлі суспільних процесів у Галичині. У статті охарактеризовано діяльність Я. Остапчука в національному русі галичан наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст.

Досліджуються проблеми діяльності Русько-Української радикальної партії на ниві національного самовизначення українського народу. РУРП виховувала в масах почуття всеукраїнської національної єдності. Вона робила все, щоб вивести їх з-під впливу московфілів і залучити на бік українського національного руху.

Радикали доповнили українську політику низкою важливих параметрів: увагою до конституційних прав і свобод, наголосом на потребі їх розвитку, запереченням духовної монополії Церкви, зверненням до простого народу, працею над його просвітою й поліпшенням економічного становища та ін. Радикали наочно продемонстрували значущість тісних контактів із наддніпрянськими діячами, потребу пошуку загальноукраїнської програми.

Ключові слова: національне самовизначення, український рух, радикальна партія, національно-культурне відродження, інтелігенція, народовство, московфільство.

Oleksandr MALETS,
Doctor of Historical Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of Public Disciplines and Physical Culture
Mukachevo State University
(Mukachevo, Transcarpathian region, Ukraine) malecoleksandr@ukr.net

Natalia MALETS,
Candidate of Historical Sciences,
Associate Professor of Public Health and Humanitarian Disciplines
Uzhgorod National University
(Uzhhorod, Ukraine) malecoleksandr@ukr.net

YATSKO OSTAPCHUK AS PUBLIC AND POLITICAL LEADER OF EASTERN GALICIA OF LATE XX CENTURY

The article explores the social and political activity of Ya. Ostapchuk in the context of political processes in Eastern Galicia at the end of the 19th century. His active socio-political activity came at the time of the birth of the Ukrainian national movement in Galicia in the late XIX – early XX century.

Ya. Ostapchuk left behind a tremendous inheritance as a social and political figure, which had a significant influence on the process of formation of the ideological orientations of Ukrainians of Galicia and Transcarpathia. Through tireless work and great energy, he became one of the prominent figures of the Ukrainian national movement, a leading practitioner of the struggle for the national and socio-economic rights of Ukrainians, the statehood and unity of Ukraine. The purpose and content of the life of this political figure was to awaken the national consciousness of the people of the country. The high demands on oneself were largely aroused by ambitious intentions. In his work, he solved such important national problems as the formation of national consciousness, the protection of national interests, the creation of constitutions of civil society, which today, after twenty-nine years of independence, remain extremely relevant.

The scientific novelty is that for the first time in the Ukrainian historiography the social and political activity of the well-known politician, enlightenment, Ya. Ostapchuk, was investigated against the background of social processes in Galicia. The article describes the activity of Ya. Ostapchuk in the national movement of Galicia people in the late XIX – early XX centuries. The further development of the study of the problem of the Russian-Ukrainian Radical Party activity at the level of national self-determination of the Ukrainian people was further developed. RURP brought up in the masses a sense of nationwide national unity. It did everything to get them out of the influence of the Moscowphiles and to bring them to the side of the Ukrainian national movement.

Radicals have supplemented Ukrainian politics with a number of important parameters: attention to constitutional rights and freedoms, emphasis on the need for their development, denial of the spiritual monopoly of the Church, appeal to the common people, work on its education and improvement of its economic situation, etc. The Radicals clearly demonstrated the importance of close contacts with the Dnieper leaders, the need to search for a nationwide program.

Key words: national self-determination, Ukrainian movement, radical party, national-cultural revival, intellectuals, populism, Moscowphilia.

Постановка проблеми. Останнє десятиліття XIX ст. було переломним у розвитку українського національного руху. З виникненням перших українських партій національна ідея виходить за межі інтелігентського середовища і проникає в ширші маси. Це створило умови для формування масового політичного руху із сильним національним забарвленням. На історичну арену вийшло нове, енергійніше й активніше покоління діячів, котрі модернізували українську політичну думку.

Аналіз досліджень. Оскільки Я. Остапчук працював у легальних політичних партіях і громадських організаціях, то важливим джерелом, що віддзеркалює його діяльність, є матеріали тогочасної періодики (газети «Воля», «Земля і воля», «Вперед», «Праця», «Червоний прапор», «Розвага», «Вісник СВУ», «Народ»), про що він згадує у своїх спогадах (Остапчук, 1964: 181–418).

Одним із перших згадав про діяльність Я. Остапчука М. Кугутяк у статті «Радикальна партія в Східній Галичині», у якій розглянув процес зародження й розвитку радикального руху в Східній Галичині, створення та перший етап діяльності партії (Кугутяк, 1990: 56). Він зазначив, що перша радикальна програма 1890 р. була спробою пристосувати тогочасні прогресивні суспільні ідеї до умов Східної Галичини з її відсталою аграрною соціально-економічною структурою, величезним переважанням селянства над робітниками.

Я. Грицак у ґрунтовному дослідженні «Молоді радикали в суспільно-політичному житті Галичини» проаналізував утворення нової структури українського політичного життя у краї наприкінці XIX ст. (Грицак, 1991: 75–77). На його думку,

на перебігу внутрішньопартійного конфлікту в РУРП у другій половині 1890-х рр. позначилися взаємовідносини керівництва радикальної партії і польських соціал-демократів Галичини.

У численних працях, присвячених парламентській традиції галицьких українців у другій половині XIX – на початку XX ст., О. Аркуша доводить, що в умовах перетворення мас населення із середньовічних підданих на громадян нового часу парламентаризм дозволяв почуватися співучасником системи влади, привчав людей до відповідальності за свої дії у політиці, підштовхував суспільство до структуризації на підставі нових груп інтересів, прискорював формування національної свідомості (Аркуша, 1996: 25–27).

М. Стахів, з'ясувавши обставини створення Русько-Української радикальної партії, констатував, що популярно написані книжечки Івана Франка про радикальну програму і тактику, радикальні часописи, віча й організація читалень і кооперативних спілок викликали по селах і містах серед українського робітничого народу такий величезний рух, що «він був пострахом для владної польсько-шляхетської класи та всіх консервативних елементів нашого суспільства» (Стахів, 1939: 45).

Мета статті – дослідження громадсько-політичної діяльності Яцка Остапчука в контексті українського суспільно-політичного життя наприкінці XIX ст., з'ясування особливостей формування світогляду та перших політичних кроків Яцка Остапчука в Русько-Українській радикальній партії.

Виклад основного матеріалу. На початку 1890-х рр. Я. Остапчук дотримувався радикальних поглядів, проте після розмови із повітовим старостою П. Кавцьким його батько Дмитро (тоді

сільський вїт) попросив Я. Остапчука не виявляти активності у громадсько-політичній праці, «сидіти тихо, бодай на деякий час», поки не вирішиться справа військової служби. (Повітовий староста вважав Я. Остапчука небезпечнішим за злодія і розбійника).

На початку 1890 р. І. Франко та М. Павлик починають видавати журнал «Народ», кошти на який було зібрано серед радикально налаштованої громадськості Наддніпрянщини. Своє програмне завдання його редакція вбачала в тому, щоб «помочти зв'язати русинів в одну демократично-поступову партію». Журнал вів пропаганду ідей революційної демократії, гуртував навколо себе прогресивні сили, готував ґрунт для створення радикальної партії. 4 серпня 1890 р. І. Франко, М. Павлик та Е. Левицький надіслали прихильникам радикальних соціалістичних ідей запрошення на з'їзд (Левинський, 1930: 16).

Установчий з'їзд радикальної партії відбувся 4–5 жовтня 1890 р. у Львові на квартирі М. Павлика за участю 30 делегатів, серед яких були О. Терлецький, Е. Левицький, В. Охримович, Т. Окуневський (посол), Р. Яросевич, С. Данилович, головував І. Франко (Аркуша, 1996: 123). Після дводенних дискусій було прийнято резолюцію, в якій зазначалося: «Зваживши, що теперішні економічні, політичні і культурні потреби нашого простого народу і інтелігенції такі, що обі наші старі партії, – народо-вська і москвофільська, – при своїх основах і цілях, не в стані заспокоїти тих потреб, – ми русько-українські радикали, порозумівшись приватно в дні 4 та 5 жовтня 1890 р. виступаємо отсе яко нова партія під назвою: Русько-українська радикальна партія» (Левицький, 1926: 57).

На з'їзді ухвалено програму партії, котру підготували І. Франко, М. Павлик, Е. Левицький, Р. Яросевич на зразок програми французької соціалістичної партії. До цього ані народо-вська «Народна рада», ані москвофільська «Руська рада» не мали якоїсь упорядкованої програми. У максимальній частині цього документа проголошувалася стратегічна мета: «У справах суспільно-економічних змагаємо до переміни способу продукції згідно зі здобутками наукового соціалізму, то є хочемо колективного устрою праці і колективної власности средств продукційних» (Левицький, 1926: 58).

Користуючись свободою зборів перед виборами, радикали збирали громади в кожному селі, щоб провести агітацію і допомогти селянам обрати «чесних, певних і гідних довір'я виборців» представників до сейма. З гордістю Я. Остапчук підкреслював, що вибори в їхньому повіті пройшли

«правильно», бо народ виявив одноставність. У цьому, безперечно, була велика заслуга Збараської повітової організації радикалів. В інших повітах під час виборів розгорілася боротьба між народо-вцями і старорусинами, а нею скористалися польські кандидати. Однак заходами Радикальної партії було вибрано до Сейму трьох послів: Т. Окуневського, С. Новаківського з Перемищини і батька Яцка – Дмитра Остапчука (Малець, 2015: 41).

У період роботи Галицького сейму на квартирі в І. Франка у Львові проживали послі: Степан Новаківський (від округу Перемишль – Мостиська – Добромиль) і Дмитро Остапчук (від виборчого округу Тернопіль – Збараж – Скалат). Я. Остапчук часто приїжджав до Львова, «до ядра радикальної партії», радився з тодішнім редактором «Хлібороба» Л. Мартовичем і М. Павликом про те, щоб вони старалися «притягти» батька із С. Новаківським до радикальної партії (ЦДІАУ у м. Львові, оп. 1, спр. 5, арк. 4).

І. Франко прибув 15 жовтня 1896 р. заздалегідь із метою оглянути місто, особливо Збараський замок, що його брав у облогу Богдан Хмельницький. За словами Я. Остапчука, «за ним роєм йшли люди <...>, вони хотіли доторкнутись до нього, потиснути йому руку, або бодай побачити та почути його голос» (Остапчук, 1964: 316).

Після віча в домі батьків Я. Остапчука І. Франко розпитував про окремих провідників радикального руху в повіті, про їхній вклад у справу розбудови РУРП. Не міг надивуватися, що Збаражчина мала багато талановитих народних проповідників, які добре доповнювали один одного. За оцінкою І. Франка, у Збараському повіті було створено такий ідеальний апарат, якому можна передати навіть ведення Головної управи партії (ЦДІАУ у м. Львові, оп. 1, спр. 3, арк. 19).

Через три місяці після виборів у 1898 р. українська громадськість України відзначала 25-літній ювілей літературної діяльності Івана Франка. З цією знаменною датою вітали письменника і представники Тернопільщини. На святковому концерті у Львові, що відбувся на честь письменника, Я. Остапчук як представник від селян Збаражчини декламував вірш поета «Наймит» і виконав пісню на слова Франка «Мій краю зелений», до якої сам склав мелодію. Тоді від нього її записав композитор С. Людкевич, у його обробці пісня пішла у народ. Після декламації до нього підійшов Франко і дякуючи йому, сказав: «Ви зрозуміли мене добре і передали «Наймита» так, як я думав про нього, коли писав» (Людкевич, 1997: 324).

Я. Остапчук вважав необхідним активно зайнятися українським міським пролетаріатом. На його

переконання, цього не могла зробити радикальна партія, бо ні її програма і тактика, ні більша частина провідників не відповідали цим завданням. Я. Остапчук виступав за ґрунтовну реорганізацію цієї партії або створення нової.

Так завершився процес формування політичного світогляду Я. Остапчука в рядах Радикальної партії та почалася його громадсько-політична діяльність у рядах соціально-демократичної партії.

Висновки. Отже, у першій половині 1890-х рр. Я. Остапчук входив до Русько-Української Радикальної партії, поділяв погляди «старших» у ній.

Організувавши повітовий комітет РУРП, який став одним із найдіяльніших у Галичині, захищав соціально-економічні інтереси селянства. Завдяки нарадам, зборам, вічам, виборчим кампаніям 1890-х рр. значно розширив кількість прихильників у повіті. З другої половини 1890-х рр. виступав на боці «молодих», прагнучи перейменувати РУРП на УСДП, аби виразніше захищати соціальні інтереси найбіднішого селянства й українських робітників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Центральний державний історичний архів України у м. Львові. Ф. 663 (Павлик Михайло, публіцист, письменник, активний діяч демократичної преси (1853–1915 рр.)), оп. 1, спр. 3, 4, 5, 43, 44, 128, 167, 169, 178, 179; оп. 2, спр. 56, 72.
2. Аркуша О. Галицький сейм. Виборчі кампанії 1889 і 1895 рр. Львів, 1996. 173 с.
3. Грицак Я. «Молоді» радикали в суспільно-політичному житті Галичини. *Записки Наук. тов. ім. Т. Шевченка*. Львів, 1991. Т. ССХХІІ. С. 71–110.
4. Грицак Я. До генези ідеї політичної самостійності України. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів – Київ, 1992. Вип. 1. С. 119–143.
5. Грицак Я. Нарис історії України: Формування модерної української нації XIX–XX ст. Київ : Генеза, 1996. 360 с.
6. Кугутяк М. Радикальна партія в Східній Галичині. *Укр. іст. журн.* 1990. № 10. С. 55–63.
7. Левинський В. Нарис розвитку українського робітничого руху в Галичині. Харків – Київ : Держвидав України, 1930. 91 с.
8. Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848–1914: На підставі споминів. Львів, 1926. 736 с.
9. Людкевич С. Перший Франківський концерт. *Спогади про Івана Франка*. Львів : Каменярь, 1997. С. 324–325.
10. Малець Н., Малець О. Громадсько-політична діяльність Яцка Остапчука (1873–1959 рр.). Ужгород, 2015. 150 с.
11. Остапчук Я. Подих з недавньої бувальщини. *Збаражчина : збірник статей, матеріалів і споминів*. Торонто, 1964. С. 183–465.
12. Остапчук Я. Із моїх споминів. *Спогади про Івана Франка*. Київ, 1981. С. 39.
13. Стахів М. Народні маси в русі. Історія українського політичного руху. V част. Від 1890 до 1895 р. Львів, 1939. 80 с.

REFERENCES

1. Tsentra'nyy derzhavnyy istorychnyy arkhiv Ukrayiny u m. L'vovi. (Pavlyk Mykhaylo, publitsyst, pys'mennyk, aktyvnyy diyach demokra-tychnoyi presy (1853–1915 rr.)) [Pavlyk Mykhailo, publicist, writer, active leader of the democratic press (1853–1915)].
2. Arkusha O. Halyts'kyu seym. Vyborchi kampaniyi 1889 i 1895 rr. [Galician Sejm. The election campaigns of 1889 and 1895]. Lviv, 1996, 173 p. [in Ukrainian].
3. Hrytsak YA. "Molodi" radykaly v suspi'no-politychnomu zhytti Halychyny ["Young" radicals in the political life of Galicia]. *Notes of the T. Shevchenko Scientific Society*. Lviv, 1991, T. SSKHKHII, p. 71–110 [in Ukrainian].
4. Hrytsak Ya. Do genezy ideyi politychnoyi samostiynosti Ukrayiny [Before the Genesis of the Idea of Political Independence of Ukraine]. *Ukraine: cultural heritage, national consciousness, statehood*. Lviv – Kyiv, 1992, pp. 119–143 [in Ukrainian].
5. Hrytsak Ya. Narys istoriyi Ukrayiny: Formuvannya modernoyi ukrayins'koyi natsiyi XIX–XX st. [Essay on the history of Ukraine: Formation of the modern Ukrainian nation of the XIX–XX centuries.] Kyiv: Genesis, 1996, 360 p. [in Ukrainian].
6. Kuhutyak M. Radyka'na partiya v Skhidniy Halychyni [The Radical Party in Eastern Galicia]. *Ukrainian Historical Journal*, 1990. № 10, pp. 55–63 [in Ukrainian].
7. Levyns'kyu V. Narys rozvytku ukrayins'koho robitnychoho rukhu v Halychyni [An outline of the development of the Ukrainian labor movement in Galicia]. Kharkiv – Kyiv: State Publishing House of Ukraine, 1930, 91 p. [in Ukrainian].
8. Levyts'kyu K. Istorya politychnoyi dumky halyts'kykh ukrayintsiv 1848–1914: Na pidstavi spomyniv. [History of Political Thought of Galician Ukrainians 1848–1914: Based on Memories]. Lviv, 1926, 736 p. [in Ukrainian].
9. Lyudkevych S. Pershyy Frankivs'kyu kontsert [The first Frankivsk concert]. *Memories about Ivan Franko*. Lviv: Stonemason, 1997, pp. 324–325 [in Ukrainian].
10. Malets' N., Malets' O. Hromads'ko-politychna diya'nist' Yatska Ostapchuka (1873–1959 rr.). [Public and political activity of Yatsko Ostapchuk (1873–1959)]. Uzhhorod, 2015, 150 p. [in Ukrainian].
11. Ostapchuk Ya. Podykh z nedavn'oyi buva'shchyny [Breath from the recent past]. *Zbarazhchyna: a collection of articles, materials and records*. Toronto, 1964, pp. 183–465 [in Ukrainian].
12. Ostapchuk Ya. Iz moyikh spomyniv [From my memories]. *Memories about Ivan Franko*. Kyiv, 1981, pp. 39–49 [in Ukrainian].
13. Stakhiv M. Narodni masy v rusi. Istorya ukrayins'koho politychnoho rukhu. V chast. Vid 1890 do 1895 r. [Folk masses in motion. History of the Ukrainian political movement. Part V. From 1890 to 1895]. Lviv, 1939, 80 p. [in Ukrainian].